

Οι λόγοι διαζυγίου στα Γρεβενά τον 19ο αιώνα

Η διατήρηση του κυριαρχικού ρόλου της Ορθόδοξης Εκκλησίας μετά την Άλωση της Βασιλεύουσας και την πτώση της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας το 1453 ισχυροποιήθηκε ιδιαίτερα μετά την παραχώρηση από τη νέα οθωμανική εξουσία στους υπόδουλους Χριστιανούς, με τα λεγόμενα *προνόμια*, ευρύτατης δικαιοδοσίας στο πλαίσιο των γαμικών τους σχέσεων, πρακτική έκφανση των οποίων αποτέλεσε η αποκλειστική δικαστική δικαιοδοσία για την επίλυση των οικογενειακού κυρίως δικαίου διαφορών από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια, τα οποία στις εκδιδόμενες αποφάσεις τους, ιδιαίτερα των διαζυγίων, εμφανίζουν μια πολύ αξιολογη δικανική συλλογιστική, όπως διατυπώνεται στα κείμενα των αξιολογούμενων δικαστικών αποφάσεων των εκκλησιαστικών δικαστηρίων Γρεβενών.¹

1. Είναι γεγονός ότι οι εκδιδόμενες δικαστικές αποφάσεις των επισκοπικών δικαστηρίων κατά την Τουρκοκρατία θεωρήθηκαν ότι εκπροσωπούσαν την *ενεργό* δικαϊκή *πράξη* κατά την περίοδο αυτή, ενώ παράλληλα αποτελούσαν *πρωτογενή* δικαϊκή πηγή του Δικαίου της Τουρκοκρατίας, εντασσόμενες με ουσιαστικά επιχειρήματα στο κυρίαρχο πλαίσιο του λειτουργούντος τότε *ζωντανού* δικαίου. Ουσιαστικό στοιχείο του εφαρμοζόμενου Δικαίου στις τουρκοκρατούμενες *ελληνικές* περιοχές αποτελούσε η ειδικότερη έκφραση του οιονεί *de iure* Πατριαρχικού Δικαίου της Κωνσταντινουπόλεως, το οποίο λειτουργούσε όπως αυτό είχε προσδιοριστεί για την πλήρη άσκηση των νομοθετικών εξουσιών του Οικουμενικού Πατριαρχείου, δια-

1. Η παρουσιάζομενη μελέτη, περιορισμένη στα όρια της εκτάσεώς της, που τέθηκαν από τους επιμελητές των Πρακτικών, αποδίδει αποκλειστικά το πλαίσιο της βασικής διερευνησεως της όλης θεματικής της, η οποία ουσιαστικά επικεντρώνεται στη *σχηματική* σύνοψη των αιτιάσεων των αναφερόμενων στον *Κώδικα Μητροπολίτη Γρεβενών Κυρίλλου* δικαστικών αποφάσεων, υπαγόμενων των περιπτώσεων αυτών στις ειδικότερες μορφοποιημένες *κατηγορίες* λόγων διαζυγίου (με τις εντός του κειμένου παραπομπές, στις αντίστοιχες σελίδες του Κώδικα).

μέσου των ποικίλων μορφών εκφράσεων της δικαιοκίης του *βουλήσεως*, κατ' επέκταση και για τις κατά τόπους μητροπόλεις του Οικουμενικού Θρόνου, με βάση το καθεστώς των λεγόμενων ή χαρακτηριζόμενων ή θεωρούμενων ως εκκλησιαστικών *προνομίων*, καθώς επίσης και του περιεχομένου των ειδικότερων Γενικών Κανονισμών του Οικουμενικού Πατριαρχείου (1860-1862) για την επίλυση των οικογενειακού δικαίου διαφορών των Χριστιανών (μνηστείας, γάμου, διαζυγίου, κ.ά.).

2. Η παρούσα ανακοίνωση βασίζεται, κυρίως, στον *Κώδικα των Πρακτικών της Δημογεροντίας και του Πνευματικού Δικαστηρίου* [Γρεβενών] (1882-1888) του τότε μητροπολίτη Γρεβενών Κυρίλλου, που εκδόθηκε με την επιμέλεια του μακαριστού μητροπ. Γρεβενών Σεργίου Σιγάλα με τίτλο *Ο Κώδικας Αλληλογραφίας του Μητροπολίτου Γρεβενών Κυρίλλου* (1874-1888), Γρεβενά 2004,² χωρίς ειδικότερη αξιολόγηση των σχετικών δικαστικών Πράξεών τους, στο πλαίσιο της νομοκανονικής τους συσχέτισεως με τα υφιστάμενα τότε σε λειτουργία βυζαντινορωμαϊκά στοιχεία.

Ο Κώδικας των πιο πάνω Πρακτικών περιέχει, εκτός των άλλων δικαιοκίών πράξεων, σειρά αρχιερατικών διαζευκτηρίων Γραμμάτων, περιλαμβανόμενων αυτούσια, εκδοθέντων κατά την αρχιερατεία του μητροπ. Γρεβενών Κυρίλλου, καθώς και τις αυτούσιες συναφείς Πράξεις του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, το οποίο αποτελούσε μορφή πρωτοβάθμιου οργάνου της μητροπόλεως που συνεδρίαζε προκαταρκτικά για τις επίδικες υποθέσεις, υπό την προεδρία του [γενικού] αρχιερατικού επιτρόπου της μητροπόλεως, με τη συμμετοχή τεσσάρων λαϊκών μελών, στην αρμοδιότητα του οποίου υπαγόταν η ουσιαστική διερεύνηση των παρουσιαζόμενων οικογενειακών διαφορών των συζύγων, έτσι ώστε στο αρκούντως λεπτομερές Πρακτικό τους να αναφέρονται όλα εκείνα τα πραγματικά στοιχεία, οι επιβαλλόμενες ποινές και μια προεισαγωγική κρίση, που θα συντελούσαν στην αιτιολογημένη διαμόρφωση της τελικής δευτεροβάθμιας αποφάσεως του μητροπολίτη, στην πραγματική ιστορική βάση της αντίστοιχης εισηγητικής Πράξεως του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου.

2. Σέργιος Σιγάλας μητροπ. Γρεβενών, *Κώδικας αλληλογραφίας του Μητροπολίτου Γρεβενών Κυρίλλου* (1874-1888) : *Τα πρακτικά της Δημογεροντίας και του Πνευματικού Δικαστηρίου* (1882-1888). *Συμβολή στην τοπική ιστορία της Ιεράς Μητροπόλεως και της περιοχής Γρεβενών*, [Ιερά Μητρόπολη Γρεβενών], Γρεβενά 2004.

Η εν λόγω μητροπολιτική του απόφαση, ως απόρροια της αρχιερατικής του ιδιότητας, συνήθως διελάμβανε σε ένα βραχύ σκεπτικό, ότι (σ. 402 και 404):

«Το ουν ειρημένον [Εκκλησιαστικόν] Συμβούλιον λαβόν υπ' όψει ... ότι αι απευθυνθείσαι αυτοίς [στους συζύγους] νουθεσίαι και προτροπαί προς συνδιαλλαγήν και συνοίκησιν ουδέν ίσχυσαν απέναντι της επιμονής αυτού [του συζύγου] και προβλέπον ολεθρίας τας εκ της συνοικήσεως αυτών συνεπειάς, ενέκρινεν την διάζευξιν και υπέβαλε τη ημετέρα επιδοκιμασία το αποτέλεσμα. [Με κατάληξη το ουσιαστικό διατακτικό:] Ένθεν τοι κατιδόντες και ημείς την απόφασιν ταύτην του περί ου ο λόγος Συμβουλίου δικαίαν και νόμιμον επικυρούμεν αυτήν Κυριαρχικώς και γράφοντες αποφαινόμεθα, ίνα οι διαληφθέντες ... και ... διά τας προεκτεθείσας αιτίας υπάρχωσι διαζευγμένοι και κεχωρισμένοι απ' αλλήλων, ξένοι τε και απηλλοτριωμένοι και μηδεμίαν έχοντες προς αλλήλους γαμικήν συνάφειαν και συνδιαίτησιν όλως, ... προς δε και ως εξοφλήσαντες προς αλλήλους περί πάσης υλικής απαιτήσεως, έχωσιν άδειαν και εις δευτέρους απιδείν γάμους νομίμους. ... Όθεν και εις ένδειξιν εξεδόθη το παρόν ημέτερον Αρχιερατικόν Διαζευκτήριον Γράμμα καταστρωθέν και εν τω Ιερώ Κώδικι της καθ' ημάς αγιωτάτης Μητροπόλεως ...».

Η μορφή αυτή του πιο πάνω τύπου αρχιερατικού διαζευκτηρίου, επικυρωτικού της προτάσεως διαζεύξεως, περιλαμβανόμενης ως μορφής οιονεί διατακτικού της αντίστοιχης Πράξεως του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, εμφανίζεται ενδεικτικά ως εξής (σ. 431· πβ. σ. 437): «την τοιαύτην έγκρισιν και απόφασιν [περί διαζεύξεως] του καθ' ημάς Εκκλησιαστικού Συμβουλίου ... η ταπεινότης ημών επιδοκιμάζουσα και επικυρούσα κυριαρχικώς», με μόνη διαφοροποίηση τις γενικόλογες και αδιαφανείς αναφορές στα επικαλούμενα κλονιστικά στοιχεία της περιελεύσεως των συζύγων σε διάσταση, αναφέροντας ότι (11.1.1883, σ. 404-405):

«λέγοντες δε επί εν μόνον έτος ειρηνικώς συμβίωσαντες ακολούθως επί τριετίαν όλην περιήλθον εις διηνεκή διχόνοιαν και διαμάχην ... Και τότε μεν εξαντλήσαντες τα ειρηνοποιά μέσα της συνδιαλλαγής αυτών απεφηνόμεθα κατ' αρχήν την διάζευξιν, αλλ' απέχομεν προβήναι και εις την του διαζυγίου έκδοσιν, καιρόν σκέψεως και συνδιαλλαγής αυτών εξαγοραζόμενοι. Επειδή δε η κατάστασις αυτών εκείνη αμετάβλητος έμεινεν έως την σήμερον ... διά ταύτα έγνομεν εκδούναι αυτό ...».

Ένα πολύ χαρακτηριστικό στοιχείο το οποίο διαπιστώνεται από τη μελέτη των βασικών αυτών νομοκανονικών Πράξεων των Εκκλησιαστικών Συμβουλίων, που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως μορφές οιονεί προδικαστικών αποφάσεων αλλά με ουσιαστική δικαιική δύναμη, οδηγεί στη διαπίστωση ότι η πραγματική διερεύνηση των προβαλλόμενων ως αληθών λόγων, που υποστηρίζονταν από τους ενδιαφερόμενους ότι αποτελούσαν τις δημιουργικές αιτίες των κλονιστικών γεγονότων της διαστάσεως τους, λειτούργησε ως απαραίτητος δικονομικός συλλογισμός, αφού αποτελούσε το πλαίσιο για τη σειρά των διερευνητικών σκέψεων που θα συνεκτιμούνταν μεταξύ των άλλων αποδεικτικών στοιχείων, σε συνδυασμό με τα επιβληθέντα από το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο προκαταρκτικά *πειθαρχικά μέτρα*, με ουσιαστικό στόχο την αποτροπή της διαζεύξεώς τους, ακόμη και με άλλα *ειρηνοποιά μέτρα συνδιαλλαγής* (σ. 405· παραινέσεις, προτροπές και νουθεσίες), για την τελική συναγωγή του βαθμού της αλήθειας και αξιοπιστίας των προβληθέντων ισχυρισμών.

Η σημασία των οιονεί αυτών προδικαστικών Πράξεων των Εκκλησιαστικών Συμβουλίων ήταν καίριας δικονομικής σημασίας, αφού ουσιαστικά δημιουργούσε, μετά την *πρωτοβάθμια* αυτή προκαταρκτική *διαδικασία*, την (προ)έγκριση χορηγήσεως του επίδικου διαζυγίου, πριν από τη *δευτεροβάθμια* οριστική κυριαρχική επικύρωσή του από τον μητροπολίτη, έτσι ώστε η ενδεικτική διατύπωσή του να εμφανίζεται ως εξής (σ. 406-407· πβ. σ. 408-409):

«Σήμερον ... εν συνεδριάσει του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου ... παραστάσα η εκ του χωρίου ... εξέθετο προφορικώς όσα και διά της ... αναφοράς της ... ότι ... Σκέψεως δε γενομένης, ενεκρίθη η αίτησις της γυναικός ως εύλογος και δικαία, καθ' όσον μάλιστα τα υπ' αυτής αναφερόμενα επιβεβαιούνται και υπό των Ιερέων, προκρίτων και μουχαροδημογερόντων του χωρίου, η δε οριστική έκδοσις του Διαζυγίου επαφίεται εις την ιδιαιτέραν έγκρισιν και επιδοκιμασίαν του Σεβασμιωτάτου ημών αρχιερέως. Εφ' ω ... εγένετο η παρούσα Πράξις».

3. Ιδιαίτερες χαρακτηριστικές αναφορές αποτελούσαν οι μορφές ορισμένων *πειθαρχικών* μέτρων προσδιοριστικών εκκλησιαστικών *ποινών*, επιβαλλόμενων από τα Εκκλησιαστικά Συμβούλια, στις οποίες ενδεικτικά θα μπορούσαν να ενταχθούν οι περιπτώσεις:

i) με βάση την αναφορά του συζύγου: «δι' ης εκτίθησιν ότι προ είκοσι πέντε ημερών η σύζυγός του ... εδραπέτευσε της οικίας του καταλιπούσα αστόργως και θηλάζον βρέφος ... και μετά τας απευθυνθείσας προτροπάς και παραινέσεις προς την γυναίκα και μετά ώριμον σκέψιν ... το ... Συμβούλιον απεφάσισεν, ίνα αυτή τεθή υπό κράτησιν εν τη οικία του Σακελλαρίου παπά άχρις ού έλθη εις επίνωσιν των καθηκόντων της ...» (σ. 382-383)·

ii) των συζύγων οι οποίοι: «από κοινού εκτίθησιν, ότι ... εκ των αναφυσίων διενέξεων και σκανδάλων περιήλθον εις διάστασιν ... καθ' όσον η γυνή αναχωρήσασα της οικίας του άνδρός της προ ετών διαμένει παρά τη μητρί της, και ότι οικειοθελώς και ευχαρίστως αμφοτέροι εξαιτούνται την απ' αλλήλων διάζευξιν. [Οθεν] Το ... Συμβούλιον ..., προγινώσκον δε ότι ουδέν αποτέλεσμα ίσχυσαν να φέρωσιν αι επιδαψιλευθείσαι εις αυτούς προτροπαί ... προς ειρηνικήν συμβίωσιν και ότι ανίσχυρος και ανωφελής απέβη η φυλάκισις και ο περιορισμός, εις ον υπεβλήθη η ρηθείσα, εν επιγνώσει όλων τούτων και μετά ώριμον σκέψιν προέβη εις την απόφασιν του να αποδοθή το κανονικόν Διαζύγιον ...» (σ. 389)·

iii) αμφοτέρων των συζύγων: «οίτινες και άλλοτε ενεφανίσθησαν εν τη Ιερά Μητροπόλει καθυποβληθέντες δις εις τοπικόν χωρισμόν το μεν πρώτον υπό της Αυτού Σεβασμιότητας, όπως συνεισθώσι και ομονόησαντες, ... το δε δεύτερον διά Πρακτικού του ... Συμβουλίου ... [όπου αποφασίσθηκε] επί του παρόντος να καθυποβληθώσιν εις τοπικόν χωρισμόν επί τρεις μήνας ... Αλλά και μετά την επιβληθείσαν ταύτην Εκκλησιαστικήν ποινήν ενεφανίσθησαν πάλιν προβαλλόμενοι τας αυτάς ενστάσεις και αντεγκλήσεις ... [Οθεν] Εν επιγνώσει όλων τούτων το ... Συμβούλιον ... τας δεούσας προτροπάς ... επιδαψίλευσε και παραχώρησιν εις αυτούς καιρού να σκεφθώσι περί της τύχης των ... Ακολούθως δε εν δευτέρα συνεδρία ενεφανίσθησαν πάλιν και ... εξητήσαντο οικειοθελώς ... την απ' αλλήλων διάζευξιν ... ένεκα της αναφυσείσης αντιπαθείας και του προκεχωρηκότος μίσους. Το ... Συμβούλιον έχον υπ' όψει το αμετάθετον της γνώμης αυτών και την εκδηλωθείσαν αμοιβαίαν ευχαρίστησιν προς την απ' αλλήλων διάζευξιν, ενέκρινε ταύτην ...» (σ. 461-462)·

iv) των συζύγων: «[οίτινες] παραστάντες ενώπιον αυτού [του Εκκλ. Συμβουλίου] εξητήσαντο επιμόνως την απ' αλλήλων διάζευξιν, λέγοντες ότι από τετραετίας αφ' ης συνεζεύχθησαν ουκ ηδυνήθησαν συζήσαι εν ομοιοία και αγάπη διά την απ' αρχής του γάμου αυτών εμφιλοχωρήσασαν εν αυτοίς

αδιάλλακτον διχόνοιαν και δυσαρέσκεϊαν. Όθεν κατά το ειρημένον Πρακτικόν [το διαβιβασθέν προς τον μητροπολίτη] κατιδόντες και ημεΐς [ο μητροπολίτης] ότι μετά τας απευθυνθείσας τω ειρημένω ανδρογύνω εκκλησιαστικὰς νουθεσίας ... και μετά την επιβληθείσαν αυτώ [τω ανδρογύνω] ενιαύσιον τοπικὴν διάστασιν ουδέν ἤνυσται, ... και προνοούντες μήτι ψυχώλεθρον επισυμβή αυτοίς εκ της απογνώσεως, ἐγνωμεν διαζεύξαι αυτούς ...» (11.1.1883, σ. 404).

ν) του συζύγου, ο οποίος: «εξεθήκεν προφορικῶς και εγγράφως την εκ της οικίας του δραπέτευσιν της συζύγου του ... Προσκληθείσης δε και της συζύγου ..., εκοινοποιήθησαν αυτή τα υπό του ανδρός της αναφερόμενα. Αλλ' αὐτή, υποβληθείσα εις τας παρά της Εκκλησίας συνεπαγομένας ποινάς, τοπικόν χωρισμόν και φυλάκισιν, εμμένει αμετάπειστος εν τη απ' αρχῆς εκφρασθείση γνώμη της, και κατ' ουδένα τρόπον συγκατατίθεται ν' αναγνωρίση αυτόν νόμιμον σύζυγόν της, ... εις οιοδήποτε ειδους Εκκλησιαστικὰς ποινὰς και αν ἤθελε καθυποβληθῆ. Κατιδόντες λοιπόν ότι ἔνεκα του κορυφωθέντος αυτού μίσους αμφοτέρωι οικειοθελῶς και ευχαρίστως στέργουσι την απ' αλλήλων διάζευξιν προς αποφυγὴν εκτενεστέρων ταλαιπωριῶν και δυσαρέστων επακολουθημάτων ... αποφαινόμεθα Κυριαρχικῶς, ἵνα οι τέως διαληφθέντες σύζυγοι υπάρχωσι διαζευγμένοι ...» (σ. 393).

4. Περαιτέρω, η λύση της *γαμικῆς* σχέσεως αντιμετωπίζεται με ιδιαίτερη περίσκεψη στις περιλαμβανόμενες στον *Κώδικα* αποφάσεις διαζυγίων: α) τοσο στις οιονεί *αυτοδύναμες*, από την άποψη της επεξεργασίας των προσκομιζόμενων στοιχείων των διαδίκων, *Πράξεις* (αποφάσεις) των Εκκλησιαστικῶν Συμβουλίων, των οποίων τα αντίστοιχα *Πρακτικά* αποτυπώνουν το κατά το δυνατόν ακριβές ή αληθές των εκατέρωθεν επικαλούμενων αιτιάσεων, β) όσο και στα επικυρωτικά, των προτεινόμενων λύσεων των Πράξεων των Εκκλησιαστικῶν Συμβουλίων, *Διαζευκτήρια* του αρμόδιου μητροπ. Γρεβενών Κυρίλλου, στα οποία, εκτός των ιδιαίτερα *ομοιόμορφων* περιπτώσεων, ήταν εμφανής η σαφής Μητροπολιτική συνεισφορά, ενώ, παράλληλα, εξειδικευόταν η άδεια διαζεύξεως, για περαιτέρω νέο γάμο και για τους δυο συζύγους ή μόνο για τον ένα των συζύγων! γ) καθώς και τη θεωρητική τεκμηρίωση ορισμένων αποφάσεων, τις περισσότερες φορές, ενδεικτικά, στις *σηματικά* αναφερόμενες νομοκανονικές διατάξεις, συνήθως της *Εξαβίβλου* του Αρμενόπουλου (στο αντίστοιχο βιβλίο ή τον τίτλο της *Εξαβίβλου*, που

δεν ήταν πάντοτε ακριβείς στην αντιστοιχία των λόγων διαζυγίου) ή άλλων Κανονικών Διατάξεων, που απέδιδαν στη γενικότητά τους την υποτιθέμενη σχετική ρύθμιση, δ) ενώ η επιλογή της καταστρώσεως του συνόλου των περιλαμβανόμενων στον *Κώδικα* διαζευκτηρίων, με βάση τους αναφερόμενους στις αποφάσεις αυτές *λόγους* διαζυγίων, εξειδικεύει τις μερικότερες *μορφές* τους, που εντάχθηκαν *σχηματικά* σε μορφοποιημένες εννοιολογικά κατηγορίες, το περιεχόμενο των οποίων αρκούντως διασαφηνίζει ερμηνευτικά ένα από τα σπουδαιότερα κεφάλαια του οικογενειακού Δικαίου, ως σταθερού, κατά τεκμήριο, στοιχείου του κοινωνικού καθεστώτος τη δεδομένη χρονική περίοδο της Τουρκοκρατίας, στην πολύπαθη αυτή περιοχή των Γρεβενών.

5. Ένας από τους συνήθεις λόγους διαζυγίου ήταν η *αμοιβαία συναίνεση* των συζύγων, η οποία, ως μορφή διαζεύξεως, αποτελούσε ιδιαίτερη προτίμηση των ενδιαφερόμενων, εξαιτίας του ευρύτατου περιεχομένου της, που δημιουργούσε προβλήματα ποικίλης μορφής, κυρίως στις αρμόδιες για την έκδοση των διαζευκτηρίων ορθόδοξες Εκκλησιαστικές Αρχές, οι οποίες δεν ήταν πεπεισμένες, ούτε απόλυτα αλλά ούτε καν σχετικά, για την αλήθεια των επικαλούμενων τις περισσότερες φορές, κατά φαινόμενο, ισχυρισμών των διαδίκων, οι οποίοι θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι υπέκρυπταν *ανάγκες, πιέσεις, άμεσα ή έμμεσα ανταλλάγματα, κ.ά.*

Ο λόγος, όμως, της αμοιβαίας συναίνεσεως των συζύγων στις σχετικές Πράξεις, συνήθως, δεν εκφράζεται άμεσα και ρητά, ούτε εύκολα μπορεί να επισημανθεί, ενώ ουσιαστικά εμφανίζεται σε ορισμένες περιπτώσεις, ακόμη με την παρατιθέμενη τελική αιτιολογία, καλυπτόμενη από προηγούμενες γενικόλογες εκφράσεις, όπως:

i) «ούτοι [οι σύζυγοι] από κοινού εκτίθησιν ..., ότι ... συζευχθέντες νομίμως, ως εκ των αναφουσιών διενέξεων και σκανδάλων περιήλθον εις διάστασιν και διαφωνίαν, ήτις καθίστησιν αδύνατον την εν τω μέλλοντι συζυγικήν αρμονίαν και συμβίωσιν, καθ' όσον η γυνή αναχωρήσασα της οικίας του ανδρός της προ ετών διαμένει παρά τη μητρί της, και ότι οικειοθελώς και ευχαρίστως αμφότεροι εξαιτούνται την απ' αλλήλων διάζευξιν» (σ. 389):

ii) «και ότι [ούτοι] μόλις συζήσαντες εν συζυγική αγάπη και αρμονία επί εν έτος περίπου και ότι ακολούθως επήλθε ψυχρότης και δυσαρέσκεια μεταξύ αυτών προκληθείσα υπό της γυναικός διά λόγους ηθικούς, χάριν των

οποίων εγκατέλιπε την συζυγικήν οικίαν ως επιβουλευομένης της μητριάς του ανδρός της την τιμήν της και μετέβη παρά τοις γονεύσιν αυτής, μη θέλουσα κατ' ουδένα τρόπον να επανέλθη παρά τω ανδρί της ... Επειδή δε ... αι ... παρά της Ι. Μητροπόλεως ... καταβληθείσαι ενέργειαι και προσπάθειαι προς εγκατάστασιν της συζυγικής αρμονίας ... απέβησαν φρούδαι και ατελεσφόρητοι ... αλλ' η προς αλλήλους δυσσαρέσκεια διά της παρελεύσεως του χρόνου προσεπηύξανε αντί να εκλίπη ..., και μη δυνάμενοι ν' ανεχθώσι την αφόρητον δι' αυτούς αποβάσαν κατάστασιν, οικειοθελώς και ευχαρίστως εξαιτούνται την απ' αλλήλων διάζευξιν» (σ. 498-499)·

iii) και ότι: «ένεκα του κορυφωθέντος μίσους αμφοτέροι οικειοθελώς και ευχαρίστως στέργουσι την απ' αλλήλων διάζευξιν προς αποφυγήν εκτενεστέρων ταλαιπωριών και δυσσαρέστων επακολουθημάτων και πρόληψιν ψυχοβλαβεστέρων συνεπειών ...» (σ. 393, 408, 499)·

iv) ότι: «εξητήσαντο οικειοθελώς και απαραβιάστως την απ' αλλήλων διάζευξιν, ως αδυνάτου ούσης του λοιπού τής προς αλλήλους εναρμονίου συμβιώσεως ένεκα της αναφύσεως αντιπάθειας και του προκεχωρηκότος μίσους ως εκ των λαβόντων χώραν διαπληκτισμών και αντεγκλήσεων. [Οθεν] το ... Συμβούλιον έχον υπ' όψει το αμετάθετον της γνώμης αυτών και την εκδηλωθείσαν αμοιβαίαν ευχαρίστησιν προς την απ' αλλήλων διάζευξιν ενέκρινε ταύτην ...» (σ. 462-463)·

v) παράλληλα, σε συναφείς περιπτώσεις διαζυγίων, συμπλέκεται αιτιολογικά ο βασικός λόγος με την έννοια της *διχόνοιας* των συζύγων, οι οποίοι: «εκθέτουσιν ... και ότι έκτοτε περιήλθον εις διχόνοϊαν και ψυχρότητα και μη δυναθέντες να συνδιαλλαγώσι και ομονοήσωσι κατέληξαν εις την απόφασιν του να διαζευχθώσιν οικεία και αμοιβαία θελήσει ...» (σ. 401, 435, πβ. σ. 405, 437).

6. Η *κακομεταχείριση* των συζύγων κατά τη διάρκεια του γάμου αποτέλεσε βασικό λόγο διαζυγίου, χαρακτηριστικές εκφάνσεις του οποίου αναφέρονταν σε συγκεκριμένες αιτιάσεις της (ανδρικής αυτής συνήθους) συζυγικής αυτής συμπεριφοράς, εκτιθέμενες σε ορισμένες Πράξεις του *Κώδικα*, στο πλαίσιο των οποίων:

i) «ελήφθη ... αναφορά της ..., δι' ης διεκτραγωδεί τα δεινοπαθήματα, όσα υφίσταται η θυγάτηρ της ... παρά του ανδρός της ... και εκτίθησιν ... [καθώς και] την αφόρητον διά την θυγατέρα της θέσιν ως εκ των βιαιοπρα-

γιών και κακώσεων, τας οποίας μηχανούται ο γαμβρός της εις το να εξαναγκάση αυτήν να τον διαζευχθή» (σ. 384)·

ii) «ελήφθη υπ' όψει η αναφορά της ..., δι' ης εκτίθησιν ότι ο επ' ανεψιά γαμβρός της ... αντί να παύση κακομεταχειριζόμενος την σύζυγόν του, κατά την οποίαν έδωκεν εν τη Ιερά Μητροπόλει υπόσχεσιν δους επί τούτω εγγυητήν τον κυρ ... και να προσλάβη αυτήν, αθετών την υπόσχεσίν του κακομεταχειρίζεται αυτήν αυστηρότερον εις τρόπον, ώστε να επαπειλή και να φονεύση αυτήν» (σ. 385)·

iii) «αναφορά ... δι' ης εκτίθησιν ότι προ εξαετίας υπαδρεύσασα την θυγατέρα της ..., ήτις ως εκ της κακομεταχειρίσεως ηναγκάσθη να επανέλθη εν τη οικία της μητρός της ...» (σ. 388-394, πβ. σ. 450-451)·

iv) «ότι η διαληφθείσα εξέθετο και προφορικώς ... ότι προ έτους υπάνδρευσε την θυγατέρα της [με] τον συγχωριανόν της ... ότι ούτος από του γάμου αυτού εκακομεταχειρίσθη αυτήν ξυλοκοπών ανηλεώς και ότι εσχάτως απεδίωξεν αυτήν της οικίας του» (σ. 448). Ενώ από το Συμβούλιο «απεφασίσθη ίνα ο ... παραλάβη την σύζυγόν του επί ατομική εγγυήσει του να μην [την] κακομεταχειρισθή ...»·

v) «ωσαύτως συνεζητήθη το περιεχόμενο της αναφοράς τής ... ήτις προβαλλόμενη την παρά του ανδρός της κακομεταχείρισιν προ τριετίας ανεχώρησε της οικίας του και διαμένει παρά τη μητρί της μη στέργουσα κατ' ουδένα τρόπον να επανέλθη εν τη οικία του [μολονότι] διατελεί πεφυλακισμένη, δι' ης εκθέτει ότι εν τη φυλακή ούσα και πάσχουσαν την υγιείαν και μη έχουσα πόθεν να οικονομήση τα προς διατροφήν της ... εξαιτείται να τη δοθώσι τα κρατούμενα φορέματα υπό του συζύγου της ... μετά του οποίου όλως αδύνατον τη είνε να συζήση όσον δήποτε και αν παραταθή η φυλάκισις ... [τέτοια ήταν η απόγνωσή της!] (σ. 490)·

vi) «νεφανίσθησαν και οι σύζυγοι ... και [η], καταφερομένη κατ' αυτού [του συζύγου της] ότι υπείκων εις τας εισηγήσεις της μητρός και αδελφής του κακομεταχειρίζεται αυτήν και ότι προ τεσσάρων περίπου μηνών απέβαλεν αυτήν της οικίας του άνευ νομίμου αιτίας ... αφού δε εγένοντο προς αυτόν αι πρέπουσαι παρατηρήσεις ... και [ότι] προς το συμφέρον του αυτό καλόν ήτο να παραλάβη την γυναίκα του και να μην επηρεάζεται υπό των κακών εισηγήσεων της μητρός και αδελφής του και [τελικά] συγκατένευσεν εις το να παραλάβη την γυναίκα του και συζήση μετ' αυτής εν αρμονία. Παρά δε την δοθείσαν υπόσχεσίν του μόλις φθάσασαν εν τη οικία [του

συζύγου της] και θέλουσαν να εισέλθῃ ἐξειδίωξαν αὐτὴν καὶ ἐπειδὴ αὐτὴ ἐπέμενε καὶ δὲν ἤθελε νὰ φύγῃ, ἤρξατο πάλιν αὐτός, ἡ μήτηρ καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ νὰ τὴν κακομεταχειρίζονται καὶ κακὴν κακῶς τὴν ἀπέπεμψαν, διὰ τοιοῦτον καὶ πάλιν ἠναγκάσθη ν' ἀναφερθῆ εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν...» (σ. 472-473). [Ὁθεν] το ... Συμβούλιον ἀκούσαν τῶν καταθέσεων τῆς γυναικὸς βεβαιωθείσων καὶ ὑπὸ τῶν γειτόνων ὅτι ἔχονται ἀληθείας καὶ λαβὸν ὑπ' ὄψει ... καὶ τὴν ἀθέτησιν τῆς ἐπισήμου ὑποσχέσεως τοῦ ἀνδρός, πρὸς δε καὶ τὴν σκληρότητα καὶ τὴν ἀπανθρωπῖαν αὐτοῦ καὶ τῶν οἰκείων τοῦ, ἐνεκρίνε καὶ ἀπεφάσισε νὰ καθυποβληθῶσιν οἱ διαληφθέντες σύζυγοι εἰς ἐξάμηνον ἀπὸ τούδε τοπικὸν χωρισμόν...».

7. Ἡ ἀποδημία τοῦ συζύγου ἐκτὸς τῆς συζυγικῆς διαμονῆς, ὡς συνήθης λόγος διαζυγίου, διατυπώνεται τὶς περισσότερες φορὲς χωρὶς ἐμφανὴ αἰτιολογία, τὸ πιθανότερο γιὰ ἀνεύρεση ἐργασίας, ἡ ὁποία, στὴν ἐιδικότερη ἀξιολόγησή της, συμπλέκεται, συνήθως, ὁρολογικὰ, ἄμεσα καὶ κατὰ περιεχόμενον, με τὴν *κακόβουλη* ἢ πολυετὴ *εγκατάλειψη* τῆς συζύγου, καθὼς καὶ ἐνταξίη τοῦ συζύγου σὲ πράξεις *ληστρικοῦ* βίου, ὑπαγόμενες κὶ αὐτὲς οἱ τελευταίαι, ἔστω καὶ μεμονωμένα, σὲ αἰτιολογημένους λόγους διαζυγίου. Ἐνδεικτικὰ:

ι) «Ἐλήφθη ... ἀναφορὰ τῆς ... δι' ἧς ἐκτίθησιν ὅτι ... συνεζεύχθη νομίμως μετὰ τοῦ ... ὅστις καὶ ἀπεδήμησεν ἔκτοτε εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν, ἤδη ἀγνώστου οὔσης τῆς διαμονῆς αὐτοῦ, καταλιπὼν αὐτὴν ἀπροστάτευτον ... Το δε χεῖριστον ὅτι αὐτὴ παρά τοὺς ἐκκλησιαστικὸς τύπους συνεζεύχθη μετ' ἄλλου ἀνδρός ... ἀποκηρυχθέντος καὶ τοῦ γάμου τούτου ὡς παρά τοὺς ἐκκλησιαστικὸς νόμους τελεσθέντος. Ἐπειδὴ δε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δεινῶς ἐξετέθη, ἐξαιτεῖται τὴν ἀπὸ τοῦ νομίμου πρώτου ἀνδρός τὴν διάζευξιν, ἵνα συζευχθῆ ἐτέρῳ ἀνδρὶ νομίμῳ. Καὶ ἐπειδὴ ... τα ἐκτιθέμενα ἔχοντα ἀληθείας ὡς μαρτυρούμενα καὶ ἐπιβεβαιούμενα ... ἐνεκρίθη [ὑπὸ τοῦ ... Συμβουλίου] ἡ ἀπὸ τοῦ ἀνδρός τῆς διάζευξιν» (1.12.1882, σ. 400-401).

Παράλληλα, στὸ καταληκτικὸν διατακτικὸ τοῦ ἀρχιερατικοῦ διαζευκτηρίου (σ. 403) ἀναφέρεται ὅτι: «ἡ εἰρημένη ... ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπ' ἐκεῖνου ... ἀποδημήσαντος εἰς ἀλλοδαπὴν ... καὶ ὅτι αὐτὴ μηδ' ὄλως λαβούσα ὑπ' ὄψει τὸν ὑφ' ὄν διατέλει γαμικὸν δεσμόν ἐτόλμησε μεν κρύφα καὶ παρανόμως ἕτερον συνάψαι γάμον ..., ἀλλ' ὅτι οὗτος [ὁ γάμος] γνωστός γενόμενος ἀπεκηρύχθη ὡς παρά τοὺς ἐκκλησιαστικὸς δεσμούς τελεσθεῖς. Ὅθεν ὡς

οικτρώς εκτεθείσης της ηθικής τιμής και υπολήψεώς της, το ρηθέν Συμβούλιον ... απεφήνατο την διάζευξιν και εξητήσατο παρ' ημών την του διαζυγίου έκδοσιν. Εφ' ω και επιδοκιμάσαντες την απόφασιν αυτού ταύτην έγνωμεν διαζεύξαι αυτήν από του αφανούς και δραπέτου, ως ειπείν, ειρημένου ανδρός αυτής ...» (σ. 403).

ii) «παρεστάθη ... ενώπιον του ... Συμβουλίου η ... ήτις εξέθετο προφορικώς ... ότι ... υπανδρευθη νομίμως τον ειρημένον ... μετά του οποίου συνέζησε μόνον τρία έτη αποκτήσασα μετ' αυτού άρρεν [τέκνον], όπερ επέζησε δέκα έξη έτη μετά την αναχώρησιν του πατρός [εκείνου ανεπιστρεπτεί αποδημήσαντος και δίχα συζυγικής προστασίας ... προσκαρτερήσασα εν ζώση χηρεία ...] (σ. 418), καταλιπόντος αυτήν όλως απροστάτευτον και αβοήθητον, ... στηρίζουσα τας ελπίδας του μέλλοντος και των γηρατειών επί του ενός και μόνου αυτής τέκνου ... Επειδή δε και τούτο απέθανε ... μη δυναμένη του λοιπού να υποφέρει την τοιαύτην απομόνωσίν της ... (σ. 418), εξαιτείται την από του ανδρός της διάζευξιν. Σκέψεως γενομένης, ενεκρίθη η αίτησις της γυναικός ...» (σ. 409· πβ. σ. 418-419).

iii) «συνεζητήθη η ... αναφορά της ... δι' ης αύτη εκτίθησι και διεκτραγωγεί τα όσα δεινά υπέστη μετά την αποδημίαν και εγκατάλειψιν του ... νομίμου ανδρός της, τον οποίο υπανδρευθείσα ... συνέζησε μετ' αυτού τρεις μόνον μήνας και αποδημήσας έκτοτε εις Κωνσταντινούπολιν εγκατέλιπεν όλως απροστάτευτον ... και ότι ως εκ των παντοίων στερήσεων ... περιήλθεν εις την εσχάτην απόγνωσιν και ότι μη δυναμένη του λοιπού να υποφέρει την τοιαύτην αφόρητον δι' αυτήν κατάστασιν εξαιτείται την απ' αυτού διάζευξιν ...» (31.8.1884, σ. 426-427· πβ. σ. 431-433).

iv) «συνεζητήθη ... αναφορά του ... δι' ης εκτίθησιν ότι προ τριών ετών υπανδρεύσας την κόρην του ... με τον ... μεθ' ού συνέζησεν επί δύο έτη, ότι από του παρελθόντος Οκτωβρίου εξεδίωξεν αυτήν εκ της οικίας του και μετ' ολίγας ημέρας απεδήμησεν εις ... καταλιπόν αυτήν απροστάτευτον ..., την οποίαν ηναγκάσθη να παραλάβη και διατρέφη ο πατήρ της ... και εξαιτείται να ενεργηθώσι τα χρειώδη προς απαλλαγήν της δυσχερούς θέσεως της θυγατρός του ... Ούτος δε ερωτώμενος απεκρίθη ότι η σύζυγός του είνε όλως ανίκανος και άπειρος των γυναικείων εργασιών ότι αυτός έχει ανάγκην οικοκυράς και ότι πάσχει σωματικώς και καθ' ό τοιαύτη τω είνε όλως αδύνατον να συζήση μετ' αυτής. Μετά δε την κατάθεσιν των αιτιάσεων του ανδρός και ίνα δοθή καιρός εις αμότερα τα μέρη προς μετάνγνωσιν και συνέ-

τισιν το ... Συμβούλιον ενέκρινε να καθυποβληθώσιν εις τρίμηνον τοπικόν χωρισμόν, να πληρώση προς διατροφήν της ... κατά μήνα δίδων αξιόχρεων εγγυητήν ...» (σ. 467-468, πβ. σ. 477-478).

ν) «εμφανισθείσα ... η ... εξέθετο προφορικώς ... ότι υπανδρευθείσα νομίμως τον ... συνέζησε μετ' αυτού τρία έτη και ότι τα υπολειπόμενα τέσσερα έτη εγκατελείφθη παρ' αυτού όλως απροστάτευτος επιδοθέντος εις τον ληστρικόν βίον ... ως συμμορίτης του αρχιληστού Μακρή, ακολούθως δε εγένετο άφαντος ... Καθ' όλον δε το χρονικόν τούτο διάστημα υπέστη πλείστας όσας ταλαιπωρίας, τας οποίας μη δυναμένη υπομείναι του λοιπού εξαιτείται την από του ρηθέντος ανδρός της διάζευξιν ά τε επαπειλούμενη και υπό πολλών άλλων κινδύνων ... ως εκ της νεαζούσης ηλικίας της περιελθούσης εις εσχάτην απελπισίαν ... [διδό] ενεκρίθη η έκδοσις του κανονικού Διαζυγίου ...» (16.9.1883, σ. 410, πβ. σ. 412-413, συναφείς Πράξεις διαζυγίων, σ. 493-495, 388).

8. Τα σοβαρά θέματα υγείας, που σχετίζονταν με οξείες, παροδικές ή μόνιμες πνευματικές διαταραχές, αποτέλεσαν αιτίες οικογενειακών προβλημάτων, τα οποία οδήγησαν σε αναπόφευκτες δυσάρεστες καταστάσεις, με καταληκτικά αιτήματα την *απ' αλλήλων διάζευξιν*, την οποία τα Εκκλησιαστικά Συμβούλια διερευνούσαν με ιδιαίτερη προσοχή, ενώ ήταν ιδιαίτερα φειδωλά στην άκριτη και αβασάνιστη αποδοχή των πνευματικών νόσων, ως προβαλλόμενων λόγων διαζυγίου, *μολονότι*, ορισμένες φορές, ξεπερνούσαν το μέτρο της έστω και στοιχειώδους διαφυλάξεως των *προσωπικών* στοιχείων του πάσχοντος συζύγου, από τη χωρίς ουσιαστικό και δικονομικό λόγο λεπτομερή αναγραφή του ιστορικού των νοσημάτων τους στον υπό αξιολόγηση *Κώδικα* (σ. 458-460, 470-471).

9. Έτσι εμφανίζεται το *διανοητικό* στοιχείο, συσχετιζόμενο με την έννοια του *δυσίατου* νοσήματος, ως βασικός λόγος για την υποβολή αιτήματος διαζεύξεως από την πάσχουσα σύζυγο, η οποία:

ι) «έπαθε διανοητικώς, και ότι μετεχειρίσθη παν μέσον υπό της θρησκείας και της επιστήμης υπαγορευόμενον, ίνα απαλλάξη αυτήν της δυσίατου ταύτης νόσου». Ο αιτιολογικός λόγος τον οποίο ανερυθρίαστα επικαλέστηκε ο σύζυγος ήταν ότι είχε «πατέρα βεβλαμμένον την όρασιν και τέκνα ανήλικα δεόμενα μητρικής περιθάλψεως [εξ ου και] εξαιτείται την από της

ρηθείσης ... [συζύγου του] διάζευξιν, ίνα προνοήση περί άλλης γυναικός. Σκέψεως γενομένης [στο Εκκλησιαστικό Συμβούλιο] η συζήτησις ανεβλήθη εις άλλην συνεδρίασιν» (2.6.1882, σ. 388), η οποία καθυστέρησε ελαφρώς (!) και επανήλθε προς συζήτηση «ως εκκρεμής και μετέωρος μετά εξαιτία» (27.5.1887, σ. 486), όπου διευκρινίστηκε ότι η σύζυγος του αιτούντος: «έπαθε διανοητικήν διατάραξιν και την οποίαν καταστάσαν αφόρητον διά το πάθος ηναγκάσθη ο ανήρ της να αποπέμψη αυτήν της οικίας του», μολονότι το: «Συμβούλιον έχον υπ' όψει εξ ενός μεν την εν μέρει δικαίαν αίτησιν του ειρημένου ... [συζύγου], εξ άλλου δε το δύσκολον της διατηρήσεως της συζύγου του ... απέρριψε μεν την αίτησιν αυτού περί διαζεύξεως, υποχρέωσε δε να πληρώνη προς διατροφήν ... επί εγγυήσει ...». Παρόλα αυτά: «επειδή η κατάσταση διατελεί ούσα η αυτή και μ' όλον ότι η γυνή συνήλθεν εν μέρει εκ του σφοδρού πάθους της, αλλ' ως εκ των προηγουμένων η προς αλλήλους συμβίωσις κατέστη αδύνατος, το ... Συμβούλιον λαβόν υπ' όψει την δύσκολον θέσιν του ειρημένου [συζύγου] ... απεφάσισε να εκδώση επί αξιόχρεω εγγυήσει ομόλογον επ' ονόματί της [της συζύγου] ...».

ii) Στην ίδια βάση της πάσχουσας συζύγου παρατίθεται ενώπιον του ίδιου Συμβουλίου άλλη περίπτωση, περιέχουσα αναφορά του πατέρα του συζύγου, «... δι' ης εκτίθησιν ότι από του γάμου αυτού η νέα έπασχε και την οποίαν μετά οκτώ ημέρας [από του γάμου] μεταβάντες εις τα επιστρόφια κατά την συνήθειαν ηναγκάσθησαν να αφήσωσιν αυτήν εν τη πατρική οικία, εν ή διαμένει. Επειδή δε καθ' ά αυτή δυσχυρίζεται το υφ' ού η νέα πάσχει πάθος είνε δεινόν και δυσίατον και η τοιαύτη κατάσταση είναι αφόρητος διά τον υιόν του... [διό] ... η υπόθεσις αύτη συνεζητήθη εν συνεδρία, ανεβλήθη και απεφασίσθη ίνα παραστή η νέα αυτοπροσώπως και παρατηρηθή υπό του Ιατρού ..., καθ' όσον ο πατήρ της νέας διαβεβαιού ότι ήδη ... διατελεί ούσα καλώς». Στη συνέχεια η ιατρική γνωμάτευση θεώρησε: «ότι η προρρηθείσα ... νυν μόνον αμβλύτητα νοός παρουσιάζει, ουχί δε σημεία φρενοβλαβείας. Καθ' όσον όμως ηδυνήθην ν' αντιληφθώ παρά του πατρός της η ασθενής έπαθε παροξυσμούς φρενοβλαβείας και επειδή το νόσημα είναι ψυχολογικόν, δεν δύναμαι ιατρικώς ν' αποφανθώ οριστικώς, εάν η μετά του ανδρός της συμβίωσις ανανεώση το νόσημα ή ου, διότι τούτο κατά μέγα μέρος εξαρτάται εκ της καλής ή της κακής περιποιήσεως του ανδρός της και των περι αυτήν ...». Το καταληκτικό αυτό συμπέρασμα οδήγησε το Συμβούλιο να συναγάγει ότι: «εκ της οποίας [εκθέσεως] καταφαίνεται το αντίθετον των

δισχυρισμών του αναφερομένου [διό και] απεφάσισεν, ίνα η ειρημένη μεταβή παρά τω ανδρί της και εν περιπτώσει καθ' ην ήθελε προσβληθή εκ νέου να διαζευχθή ακωλύτως ...» (σ. 491-493).

10. Η έννοια όμως του *δυσίατου* νοσήματος είχε πολυδιάστατη σημασία και ιδιαίτερα σε συσχέτιση με ορισμένες *γυναικολογικές καταστάσεις*, οι οποίες ήταν δυνατό ορισμένες φορές να καταλήξουν σε καταστάσεις που καθιστούσαν αδύνατη την περαιτέρω συμβίωση των συζύγων. Έτσι:

ι) Επισημαίνεται σε «αναφορά τού ... ενώπιον του ... Συμβουλίου ότι η σύζυγός του αποποιείται να ακολουθήση αυτό και συμβιώση μετ' αυτού ... Μετά δε και την προφορικήν κατάθεσιν των εν τη αναφορά εκτεθειμένων εδέησε να προσκληθή η σύζυγός του, ήτις και κατέθεσε ότι πάσχουσα υπό δυσίατου νοσήματος και αδύνατος ούσα προς εκτέλεσιν συζυγικών καθηκόντων δεν δύναται να ακολουθήση αυτό ουδ' επιτρέπεται υπό της υγείας της να διατελή υπό άνδρα...» (14.5.1886, σ. 458), Οπότε: «το Συμβούλιον ... ενέκρινε να επισκεφθώσιν αυτήν αμφοτέροι οι Ιατροί της πόλεώς μας ... και ... όπως αποφανθώσι δι' εκθέσεώς των περί του δυνατού ή μη της θεραπείας αυτής». Για την πληρέστερη υλοποίηση της σχετικής αποφάσεως του Συμβουλίου ο μητροπ. Κύριλλος απέστειλε επιστολή στους επιλεγέντες ιατρούς με το όλο ιστορικό (σ. 458), με την παράκληση της εξετάσεως: «εν συμβουλίω της διαληφθείσας ... και το αποτέλεσμα της επιστημονικής εξετάσεως και ερεύνης γνωστοποιήσητε προς ημάς δι' ιδιαίτερας υμών εκθέσεως, όπως δι' αυτής φωτισθέντες αρκούντως προβώμεν εις την περαιτέρω εκδίκασιν της υποθέσεως ταύτης ...». Απαντώντας οι ορισθέντες ιατροί, δήλωναν ότι δεν κατάφεραν να εξετάσουν τη σύζυγο ιατρικώς [καθότι] «τοπικώς αρνηθείσα να εξετασθή ... [παρά μόνο] η γυνή αναμνηστικώς διηγήθη ... ότι προ πολλών ετών κόρη ούσα έπαθε τραυματισμόν τινά κατά τα γεννητικά της μόρια πεσούσα επί χαλκίνου αγγείου...», με όλες τις ειδικές ανατομικές λεπτομέρειες που δεν επέτρεπαν λειτουργικά την εκτέλεση των συζυγικών της καθηκόντων, με αποτέλεσμα κατ' ανάγκη να διερευνηθεί η περίπτωση της με βάση τα εκτιθέμενα συμπτώματα, που δεν καθιστούσαν δυνατή τη συναγωγή συμπεράσματος: «επειδή άνευ της κατά τόπον εξετάσεως των μορίων δεν δύναται να ληφθεί οριστική διάγνωσις του υφ' ού η γυνή πάσχει νοσήματος» και συνεπώς να κρίνουν: «εάν και κατά πόσον είνε θεραπευτόν ή ου το νόσημα αυτής» (σ. 459-460). Αποτέλεσμα των ενεργειών αυτών ήταν η

αποδοχή από το Συμβούλιο της ουσιαστικής αδυναμίας «της προς αλλήλους συζυγικής συμβιώσεως ένεκα του δυσιάτου νοσήματος της γυναικός, ήτις κόρη ούσα έπαθεν ένεκα πτώσεως κατά τα γεννητικά μόρια, ώστε δεν δύναται να συνευνασθή μετ' ανδρός και κατέστη πάντη ανίκανος περί την εκτέλεσιν των συζυγικών καθηκόντων ...», έτσι ώστε στη συνέχεια «το Συμβούλιο ακούσαν και των προφορικών καταθέσεων της γυναικός, στηριζόμενον δε και εις την ... έκθεσιν των Ιατρών παρεδέξατο την αίτησιν των αναφερομένων και απεφάσισε ...» τη διάζευξή τους, η οποία επικυρώθηκε με το αρχιερατικό διαζευκτήριο Γράμμα, με την προσθήκη της ειδικής *γαμικής ρήτρας*: «δυναμένου [μόνου] του ανδρός και ετέρα νομίμω γυναικί προσομιλήσαι ...» (4.2.1887, σ. 470-471).

11. Μεταξύ των λόγων που αποτελούσαν βασικές αιτίες δημιουργίας προβλημάτων, τα οποία σε ορισμένες πράξεις διαζυγίων οδήγησαν σε δυσάρεστες οικογενειακές καταστάσεις, που θα μπορούσαν να ενταχθούν στις *πνευματικές διαταραχές*, από την άποψη της νομοτυπικής υπαγωγής στους υφιστάμενους νόμιμους λόγους διαζυγίων, σχετιζόμενες άμεσα με μια προϋπάρχουσα πρόσκαιρη ή διαρκή *ψυχολογική* προδιάθεση, που προσέγγιζαν μια ουσιαστική *ψυχολογική* διαταραχή. Έτσι, ώστε:

i) Στις πνευματικές αυτές διαταραχές θα μπορούσαν να ενταχθούν πολλές περιπτώσεις διαζυγίων, στις οποίες οι εμφανείς αιτίες τους απέρρεαν από διάφορες εγγενείς, επίκτητες ή πρόσκαιρες *ψυχικές* καταστάσεις, ανέλεγκτες συνήθως, με επικρεμάμενη την απειλή των *ψυχικών* κινδύνων, για την άσκηση των σχετικών πιέσεων στους εν δυνάμει αποδέκτες τους, που δεν ήταν άλλοι από τις εκκλησιαστικές Αρχές.

ii) Ήδη προαναφέρθηκαν (βλ. 10^ο πβ. 9) ορισμένες περιπτώσεις στις οποίες οι μορφές ορισμένων νοσημάτων συσχετιζόνταν ή συνυπήρχαν τις περισσότερες φορές με τον επιθετικό προσδιορισμό του *δυσιάτου* αυτών, με τις επακόλουθες ειδικότερες παραμέτρους, που αναγκαστικά ακολουθούσαν.

iii) Αξιοπρόσεκτες στη συνέχεια αποτελούν δύο συναφείς αποφάσεις διαζυγίων, από την άποψη της ιδιαιτερότητας των επικαλούμενων λόγων, με έμφαση την ύπαρξη μιας μορφής *ψυχολογικής* διαταραχής (πβ. 8), με κυρίαρχες εμφανείς αιτίες της επιδιωκόμενης διαζεύξεως των συζύγων, αφενός την *εμφιλοχωρήσασα ψυχρότητα* και *δυσαρέσκεια* των συζύγων (σ. 442-443, 497-499) και αφετέρου την *ανεξήγητη συγκίνηση* και *φόβο της συζύγου* στη

θέα του συζύγου! (σ. 495-497). Στην πρώτη επισημαίνεται η αναφορά των συζύγων στο Συμβούλιο: «ότι συζευχθέντες νομίμως ... μόλις συνέζησαν εν συζυγική αγάπη και αρμονία επί εν έτος περίπου και ακολούθως επήλθε ψυχρότης και δυσαρέσκεια μεταξύ αυτών προκληθείσα υπό της γυναικός διά λόγους ηθικούς, χάριν των οποίων εγκατέλιπε την συζυγικήν οικίαν ως επιβουλευομένης της μητριάς του ανδρός της και μετέβη παρά τοις γονεύσιν αυτής, μη θέλουσα κατ' ουδένα τρόπον να επανέλθη παρά τω ανδρί της ... [αν και] εγένοντο προσπάθειαι παρά της Ιεράς Μητροπόλεως, όπως επέλθη μεταξύ αυτών η συζυγική σύμπνοια και ειρηνοποιήσις, αλλ' άπασαι αι καταβληθείσαι προσπάθειαι απέβησαν φρούδαί και ατελεσφόρητοι» (σ. 498), «... αλλ' η προς αλλήλους δυσαρέσκεια διά της παρελεύσεως του χρόνου προσεπηύξανε αντί να εκλίπη ... και μη δυνάμενοι ν' ανεχθώσι την αφόρητον δι' αυτούς αποβάσαν κατάστασιν, οικειοθελώς και ευχαρίστως εξαιτούνται την απ' αλλήλων διάζευξιν» (σ. 498, 8.2.1888, σ. 499, 442-443, 497-499).

Στη δεύτερη αναφέρεται ότι: «εν συνεδρία του ... Συμβουλίου ελήφθη υπ' όψει αναφορά του ..., όστις και προφορικώς εξέθετο ... ότι συνεζεύχθη νομίμως ... την μνησθείσαν ..., ήτις και παρέμεινεν εν τη οικία του οκτώ μόνον ημέρας, μετά παρέλευσιν των οποίων μετέβη παρά τοις γονεύσιν αυτής, παρ' οίς και έμεινε μη θελήσασα να επανέλθη παρ' αυτή και ότι πολλάκις ... την εξεζήτησεν αυτήν παρά των γονέων της και επί τη προφάσει του να πείσωσιν αυτήν, να επανέλθη παρά τω ανδρί διεβουκόλησαν αυτόν [τηρώντας τον σε αναμονή θετικής απαντήσεως, ίσως παραπλανήσεως;] και ότι μη δυνάμενος του λοιπού να διαβουκολήζηται [με ανεκπλήρωτες υποσχέσεις, ίσως να παραπλανάται;] περισσότερον εξαιτείται την διά της Μητροπόλεως παραλαβήν της συζύγου του» (σ. 495-496). Στη συνέχεια: «εμφανισθείσα [δε] και η νέα», (σ. 495-496) «συγκεκινημένη και υπό ανεξηγήτου φόβου κατεχομένη επί τη θέα του συζύγου της ωμολόγησεν ότι τη είνε όλως αδύνατον να μεταβή και συζήση μετά του ανδρός της, τον δε λόγον της τούτης αρνήσεως και η ίδια ηδυνάτει να εκφράση. Και μεθ' όλας δε τας προτροπάς και παραινήσεις, ... πάλιν η νέα επέμεινεν εις το ότι τη ήτο όλως αδύνατον να αναγνωρίση τον ειρημένον ... ως νόμιμον σύζυγον και συνοικήση μετ' αυτού, [καθώς] και να μεταβάλη γνώμην και επειδή εκάστοτε κατέχεται κατά την ιδίαν αυτής ομολογίαν υπό φόβου και δυσαρέστων αισθημάτων επί τη θέα του ανδρός της. [Όθεν] Το ... Συμβούλιον έχον ταύτα υπ' ό-

πει, βλέπον και το αμετάθετον της γνώμης της νέας, συσκευάμενον ενέκρινε την απ' αλλήλων διάζευξιν» (8.2.1888, σ. 495-497).

Στο πλαίσιο διερευνήσεως των κλονιστικών περιστατικών των αναφερόμενων στην υγεία, ως βασικών στοιχείων σχετιζόμενων με τους λόγους διαζυγίου, θα μπορούσαν να ενταχθούν καταστάσεις ιδιαίτερης ιατρικής βαρύτητας, αναφερόμενες σε σοβαρές νόσους, ψυχικές ή σωματικές, για τις οποίες ήταν απαραίτητες ουσιαστικές ιατρικές φροντίδες, ενώ απαιτούνταν για την επίλυση των αναφυόμενων προβλημάτων η απόλυτη συμπαράσταση των αρμόδιων εκκλησιαστικών οργάνων.

12. Μία από τις ιδιαίτερες σοβαρές περιπτώσεις υγείας στη συσχέτιση με τους λόγους διαζυγίου αποτελούσε η φρενοβλάβεια, ως νόσος διανοητικής βλάβης με πλήρη στοιχεία ψυχικής διαταραχής, για την οποία η εμφανιζόμενη στον Κώδικα περίπτωση είχε μια αξιοπρόσεκτη αντιμετώπιση από το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο, το οποίο με περισσή κριτική σκέψη αξιολόγησε τα πραγματικά περιστατικά, για να εκδώσει την κατά τη γνώμη του ορθή απόφαση.

ι) Ειδικότερα στη σχετική αναφορά που κατατέθηκε στο Συμβούλιο από τον πατέρα: «δι' ης ούτος εξέθετο ... ότι προ επταετίας ενύμφευσε τον υιόν του μετά της ..., μεθ' ης συνέζησεν επί ένα μόνο μήνα και ότι ακολούθως κατέστη φρενοβλαβής και ενδυθείσα φορέματα ανδρός περιφέρεται μετημφισμένη καθ' όλον το Τμήμα και ανεπιτήδειος προς πάσαν εργασίαν μεταβαίνει από χωρίου εις χωρίον ενασμενιζόμενη εις την τοιαύτην μετασχημάτισιν ... και επειδή παρήλθεν έκτοτε ικανόν διάστημα χρόνου εξαιτείται την απ' αυτής διάζευξιν του υιού του, καθόσον δεν παρέχεται ελπίς εις το να σωφρονισθή και συνέλθη η ρηθείσα ... ούτω δε μετεμφισμένη ενεφανίσθη μετά προηγουμένην πρόσκλησιν και εν τη Ιερά Μητροπόλει ... και βλέποντες ότι τα εκτιθέμενα ... έχονται αληθείας ... μετά ώριμον σκέψιν και συζήτησιν απεφασίσθη, όπως γένηται διάζευξις ..., καθ' όσον μάλιστα παρήλθεν και το υπό του Νόμου προβλεπόμενον χρονικόν διάστημα της από μερους του ανδρός της εγκαρτερήσεως προς ίασιν του νοσήματος» (14.3.1884, σ. 423-424, πβ. 18.5.1884, σ. 427-428). Την εν λόγω απόφαση του Συμβουλίου ενέκρινε, επιδοκίμασε και επικύρωσε κυριαρχικώς ο μητροπολίτης, προσθέτοντας τις απαραίτητες αιτιάσεις στο διατακτικό του αρχιερατικού διαζευκτήριου Γράμματος, καθώς και την ειδική *γαμική ρήτρα*,

ώστε: «οι ειρημένοι ... υπάρχουνσιν εφ' εξής απ' αλλήλων διαζευγμένοι και όλως ξένοι και απηλλοτριωμένοι, δύναται δε ο σύζυγος [μόνος] ως ελεύθερος γαμικού δεσμού εις ετέρους νομίμους απιδείν γάμους» (7.6.1884, σ. 430-431).

13. Εξετέρου, σοβαρή επίσης περίπτωση *υγείας*, αναφερόμενη σε άμεση συσχέτιση με τους λόγους διαζυγίου, αποτελούσε η *επιληψία*, οι κρίσεις της οποίας παρέπεμπαν ειδικότερα σε μια μορφή απορρυθμίσεως του εγκεφάλου που έχρηζε ουσιαστικής ιατρικής φροντίδας, η οποία θα αποτελούσε την απόλυτη μέριμνα, φροντίδα και υποχρέωση συνάμα των αρμόδιων εκκλησιαστικών αρχών, για τη νομοκανονική επίλυσή της.

i) Τα ειδικότερα στοιχεία συνάγονται από τη λεπτομερή ιατρική γνωμάτευση³ του ιατρού, που υποβλήθηκε στο Συμβούλιο ύστερα από εντολή του, όπου σημειώνεται ότι: «έκ τε του αναμνηστικού και της υποκειμενικής εξέτασεως εβεβαιώθην ότι πάσχει υπό επιληψίας, ήτις φαίνεται ούσα ατελής ... [με] επιληπτικό παροξυσμό ... χρονολογούμενον από δύο σχεδόν ετών εκ ψυχικής, ως εκ του αναμνηστικού εξάγεται, αιτιολογικής αφορμής ... [θεωρούμενης τελικά αυτής] της επιληψίας ως υστερικής επιληψίας..., [έτσι ώστε] θεωρείται καλόν, ίνα η πάσχουσα καθυποβληθή εις 3μηνον-4μηνον τουλάχιστον θεραπείαν, ης μη τελεσφορησάσης το ... Συμβούλιον δύναται να προβή εις σκέψεις και αποφάσεις ως περί γυναικός ανεπιδέκτου θεραπείας» (σ. 407). Στη συνέχεια, σε συνεδρίαση του Συμβουλίου οι σύζυγοι: «εξέθεντο προφορικός τε και εγγράφως ότι ... συνεζεύχθησαν νομίμως και ότι μετά εν έτος από της στέψεως η ρηθείσα προσεβλήθη υπό δυσιάτου επιληψίας ως εκ της οποίας ηναγκάσθη μετά παρέλευσιν χρόνου να επανέλθη εν τη του πατρός της οικία ... εν τινι δε τελευταία συνεδριάσει απεφασίσθη, ίνα υποβληθή αύτη εις τρίμηνον θεραπευτικήν δοκιμασίαν.. κατά την διάγνωσιν του ιατρού ... και ενδεικνυμένης ως εκ της διαγνώσεως επιτυχίας τινός, αλλά και το τελευταίον αυτό μέτρον απέβη ατελεσφόρητον ..., [διό] αμφοτέροι [οι σύζυγοι] περιήλθον εις το σημείον να εξαιτήσωνται την απ' αλλήλων διάζευξιν ..., [την οποία] το Συμβούλιον... ενέκρινε και επεδοκίμασε»

3. Σελ. 407, χωρίς ημερομηνία, με απόρρητη εκδήλωση μόνο του ονοματεπωνύμου της πάσχουσας συζύγου, αναφερόμενης με ψευδώνυμο, ενώ η γνώση των αληθών της στοιχείων ταυτοποιήθηκε με τις μετέπειτα αναφορές του *Πρακτικού* του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου και του συναφούς αρχιερατικού διαζευκτηρίου, σ. 413-414.

(16.10.1883, σ. 413-414), για να επακολουθήσει το αιτιολογημένο επικυρωτικό αρχιερατικό διαζευκτήριο Γράμμα, όπου: «οι λόγοι ούτοι δικαιολογούνται πληρέστατα υπό του Ιερού της αγίας ημών Εκκλησίας νόμου, τριετή μόνον επιβάλλοντος υπομονήν τω υγιαίνοντι προσώπω, μεθ' ην επιτρέπεται τούτω η από του πάσχοντος απαλλαγή διά της λύσεως του γάμου», με την προσθήκη της ειδικής *γαμικής ρήτρας*: «Έξεστι δε [μόνω] τω ανδρί ετέρω γάμω ομιλήσαι τη αδεία της κατά τόπον Εκκλησιαστικής Αρχής» (9.12.1883, σ. 415-416).

14. Στους ειδικότερους λόγους *υγείας* εντάσσεται και η *αδυναμία εκτέλεσεως* ή *εκπληρώσεως των συζυγικών καθηκόντων*, που σχετίζονταν λειτουργικά με τους λόγους διαζυγίου, αφού οι δημιουργικές αιτίες τους ήταν άμεσα συναρτημένες με το όλο *ψυχολογικό*, κυρίως, στοιχείο, που τεκμηρίωνε τη νομιμοποίηση των λόγων αυτών από τη άποψη της εκκλησιαστικής δικαιοσύνης.

i) Η επικέντρωση των βασικών στοιχείων της ειδικής αυτής αδυναμίας από την πλευρά της γυναίκας, ως λόγου διαζυγίου, συνδυναζόμενη με το γεγονός της ενδεχόμενης προελεύσεώς της από ενδιάθετους *ψυχολογικούς* λόγους, κατατέθηκε με σχετική αναφορά των συζύγων: «οίτινες [εν συνεδριάσει του ... Συμβουλίου] εξέθεντο ότι ... συζευχθέντες νομίμως περιήλθον εσχάτως εις έριδας και λογομαχίας ..., οίτινες καθιστώσιν αδύνατον του λοιπού την ... αρμονική συμβίωσιν, καθ' όσον μάλιστα η διαληφθείσα [σύζυγος] εμπαθής ούσα [άλλως: ανεπίδεκτος κατέστη γαμικής συνάφειας]», (σ. 402), «δεν δύναται να προσομιλήση ανδρί και ότι αμφοτέροι οικειοθελώς και ευχαρίστως εξαιτούνται την απ' αλλήλων διάζευξιν. Μετά δε πολλάς προτροπάς και νουθεσίας γενομένας.. προς αμφοτέρους, ιδόντων το αμετάπειστον της γνώμης αυτών και ιδίως της γυναικός επιμόνωσ διαβεβαιούσης ότι ένεκα της προσβληθείσης υγείας της ου δύναται συζήσαι υπ' ανδρί, έχόντων δε υπ' όψει και τας ολεθρίας συνεπειάς, αίτινας δύνανται να επακολουθήσωσιν εκ της τοιαύτης ψυχρότητος και δυσαρεσκείας, ενεκρίναμεν την έκδοσιν του κανονικού διαζυγίου» (17.11.1882, σ. 399-400, πβ. σ. 402).

ii) Ωσαύτως σε άλλη περίπτωση, ο συναφής αιτιολογικός λόγος διαζυγίου, αναφορικά με την *ανικανότητα* της συζύγου, εντασσόμενος στις περιπτώσεις *υγείας*, όχι όμως την *ψυχική* αλλά τη *σωματική*, αξιολογήθηκε ήδη στην πιο πάνω διάκριση των *δυσίατων* νοσημάτων [βλ. και 10], σύμφωνα με

την οποία: «η γυνή, κόρη έτι ούσα, έπαθε τραυματισμόν τινά κατά τα γεννητικά αυτής μόρια, ως αιτία δημιουργίας: δυσιάτου νοσήματος ... ώστε δεν δύναται να συννευασθή μετ' ανδρός ... πάντη ανίκανος περί την εκτέλεσιν των συζυγικών καθηκόντων, με συνέπεια: το ... Συμβούλιον... παρεδέξατο την αίτησιν των αναφερομένων ...» για τη διάζευξή τους, επικυρωμένη με το συναφές αρχιερατικό διαζευκτήριο Γράμμα (σ. 457-460, 470-471).

iii) Η *αδυναμία* όμως *εκπληρώσεως των συζυγικών καθηκόντων* αφορούσε και την *ανδρική υπόσταση* του συζύγου ως λόγου διαζυγίου, αρχικά με ελάχιστα –και αυτά ενδεικτικά– στοιχεία και τυπικές διαδικαστικές αναφορές στον *Κώδικα* [σ. 385], αρυόμενες από συναφή αίτηση (11.5.1882) στο Εκκλησιαστικό Συμβούλιο της ενδιαφερόμενης, «δι' ης εκτίθησιν ότι υπανδρευθείσα προ τριετίας τον ... διέμεινεν εν τη οικία του ανδρός της τριετίαν όλην, εκ της οποίας ηναγκάσθη να φύγη τον παρελθόντα Ιανουάριον, διότι καθ' όλον αυτό το διάστημα ο ανήρ της εφάνη ανίκανος περί την εκπλήρωσιν των συζυγικών καθηκόντων», στο πλαίσιο των οποίων απεφασίσθη, «ίνα η συζήτησις αναβληθή εις άλλην Συνεδρίασιν». Το περιεχόμενο όμως της *Πράξεως* αυτής διαφοροποιήθηκε με *τελείως αντίθετη* αιτιολογία των συζύγων (!), αναφερόμενη σε νεότερο *Πρακτικό* του Συμβουλίου [σ. 401], σύμφωνα με το οποίο: «περιήλθον εις διχόνοιαν και ψυχρότητα και μη δυναθέντες να συνδιαλλαγώσι ... που κατέληξε στην έγκριση τής απ' αλλήλων διάζευξιν», η οποία επικυρώθηκε με ταυτόσημη αιτιολογία του αρχιερατικού διαζευκτηρίου (11.1.1883, σ. 404), εξαιτίας της «εμφιλοχωρήσασας εν αυτοίς αδιαλλάκτου διχόνοιας ..., και μετά την επιβληθείσαν αυτώ [τω ανδρόγύνω] ενιαύσιον τοπικήν διάστασιν ουδέν ήνυσται, κατισχυσάσης της προς διάζευξιν επιμονής αμφοτέρων, και προνοούντες μήτι ψυχώλεθρον επισυμβή αυτοίς εκ της απογνώσεως, έγνωμεν διαζεύξαι αυτούς απ' αλλήλων».

iv) Σαφέστερη, όμως, οριοθέτηση της *ανδρικής* αυτής *ανικανότητας* ως λόγου διαζυγίου προέκυψε μετά από σχετική αναφορά της συζύγου στο Εκκλησιαστικό Συμβούλιο για διάζευξη, όπου ο σύζυγος κατά τη συζήτηση «ωμολόγησε διαρρηδήν ότι η παρά της συζύγου αναφερομένη νόμιμος αιτία προς την απ' αυτού διάζευξιν ότι πάσχει υπό ανικανότητος περί την εκπλήρωσιν των συζυγικών καθηκόντων έχεται αληθείας και ότι καθ' όλον το χρονικόν διάστημα της μετ' αυτής συμβιώσεως δεν εγνώρισεν αυτήν ως γυναικά» (σ. 452), «άτε εμπαθής ων και πάσχων υπό ανικανότητος περί την εκτέλεσιν των συζυγικών καθηκόντων προ ετών» (σ. 453), «και κατά συνέ-

πειαν ... επειδή η ρηθείσα σύζυγός μου μετ' αφοσιώσεως και αυταπαρνήσεως ενεκαρτέρησε και υπέστη την σκληράν ταύτην δοκιμασίαν του πάθους μου, μη δυναμένη δε του λοιπού να εγκαρτερήση και θέλουσα να αποκατασταθή εξήτησε την απ' εμού διάζευξιν ..., [την οποία] ευχαρίστως και άνευ ουδεμιάς συστολής ή απαιτήσεως ανομολογών το πάθος, υφ' ού κατέχομαι» (σ. 453), «συγκατατίθεται εις την απ' αυτού διάζευξιν εκδούς και το υπό ημερομηνίαν 9 [Φεβρ.], οδεύοντος έγγραφον» (σ. 452), οπότε «το ... Συμβούλιον μετά την διομολόγησιν του ανδρός διασκεψάμενον εύρε δικαίαν και έννομον την αίτησιν της διαλαμβανομένης, έχον υπ' όψει και το ομολογηθέν πάθος της ανικανότητος του ανδρός της και την γραπτήν συγκατάθεσιν του ιδίου εις την απ' αυτού διάζευξιν εγκρίνει και επιδοκιμάζει ταύτην» (10.2.1886, σ. 452). Άμεση συνέπεια ήταν το επικυρωτικό αρχιερατικό διαζευκτήριο Γράμμα [σ. 453-454]: «ως ευρόντες δίκαιον και έλλογον την αίτησιν της αναφερομένης ... και προς τους Εκκλησιαστικούς νόμους συνάδουσαν ενεκρίναμεν την απ' αυτού διάζευξιν», με την προσθήκη της πάγιας *γαμικής ρήτρας*, αιτιολογικής του δικαιώματος νέου γάμου της αιτούσας, έτσι ώστε: «δυναμένη [μόνη] η γυνή έτερον απιδείν νόμιμον γάμον τη αδεία της κατά τόπον Εκκλησιαστικής Αρχής, απαγορευομένου [όμως ταυτόχρονα] τω ανδρί διά το πάθημα αυτού ετέρα γυναικί προσομιλήσαι», και αυτό διότι ο μητροπολίτης αντιλήφθηκε την κρυψίνοια του συζύγου, ο οποίος «ωμολόγησεν ότι πράγματι πάσχει προ ετών υπό του πάθους τούτου και ότι επί τη ελπίδι προσκτήσεως της ανδρικής ικανότητος προσήλθεν εις δεύτερον γάμον διά τον αυτόν λόγον διαζευχθείς της πρώτης συζύγου»!

15. Η τεκμηρίωση της ειδικότερης νομοκανονικής αιτιολογίας των *Πράξεων* διαζυγίων των Εκκλησιαστικών Συμβουλίων και των επακόλουθων της εκκλησιαστικής επικυρώσεώς τους αρχιερατικών διαζευκτηρίων Γραμμάτων, δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί, γενικότερα, για την ακριβολόγο υπαγωγή των νομιμοποιητικών αναφορών στο ισχύον τότε επίσημο Δίκαιο του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

ι) Η διαπίστωση αυτή προέκυψε από τις αναφορές των ποικίλων λόγων διαζυγίου, για την αξιολόγηση των οποίων προκρίθηκε ως προσφορότερη μέθοδος η *επαγωγική* προσέγγιση του *πραγματικού* περιεχομένου των εν λόγω διαζευκτηρίων, τονίζοντας την προσπάθεια που καταβλήθηκε κατά την επεξεργασία του συνόλου των ενταγμένων στον εν λόγω *Κώδικα* συναφών

αποφάσεων, για την *υπαγωγή* των μεμονωμένων αυτών περιπτώσεων σε ορισμένες γενικότερες *μορφοποιημένες κατηγορίες* χαρακτηριστικών κύριων λόγων διαζυγίου, έτσι ώστε η παράθεση λεπτομερούς, κατά το δυνατό, αναφοράς στους επικαλούμενους *λόγους* ή τις βαθύτερες *αιτίες* που οδήγησαν στη διάλυση του οικογενειακού ιστού των ενδιαφερόμενων συζύγων, να συγκλίνει σε μια δικαιικά και δικονομικά ανεκτή κατάσταση *συναγωγής* του βαθμού αξιοπιστίας των αποφάσεων αυτών.

ii) Η συναγωγή αυτή, λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορετικές περιπτώσεις των επικαλούμενων αιτιολογικών στοιχείων των αιτούντων, καθώς και την εν τοις πράγμασι *αμεσότητα* των περισσότερων από τις περιπτώσεις αυτές, θα μπορούσε να οδηγηθεί σε ένα πιθανό αρχικό συμπέρασμα, το οποίο να θεωρεί ότι υφίσταντο ικανά στοιχεία αλήθειας, χωρίς, βέβαια, αυτό να σημαίνει ότι ορισμένες αποφάσεις διαζυγίων δεν προσέγγιζαν τα όρια της *εκκλησιαστικής οικονομίας*, όταν *κοινωνικοί* λόγοι (αδυναμία αρμονικής συμβιώσεως, αναπτυχθείσα αντιπάθεια και κορυφωθέν μίσος, διηνεκής διχόνοια και διαμάχη, αδιάλλακτος διχόνοια και μίσος, κ.ά.) ή οι πιθανολογούμενοι λόγοι *υγείας* (ψυχικοί κίνδυνοι, πρόληψη της αναφύουσας ψυχρότητας και δυσαρέσκειας, *μήτι ψυχώλεθρον επισυμβή αυτοίς εκ της απογνώσεως, προς πρόληψιν ψυχοβλαβεστέρων συνεπειών*, κ.ά.) υπερτερούσαν της τυπικής νομιμότητας ή αποτελούσαν συμπληρωματικές αιτιολογίες που συντελούσαν στην ενίσχυση ενός πληρέστερου ή πιο ολοκληρωμένου διατακτικού των εκδιδόμενων αποφάσεων.

16. Η μελέτη των *ενδεικτικών* αυτών περιπτώσεων των λόγων διαζυγίων στα Γρεβενά τον 19ο αι., αρύμενων κυρίως από τον *Κώδικα* του μητροπ. Κυρίλλου (1882-1888), θα ολοκληρωθεί με τη μετέπειτα μελέτη και των λοιπών Κωδίκων της ιεράς μητροπόλεως Γρεβενών, που θα γενικεύει ή θα οριστικοποιεί τα συμπεράσματα, χωρίς να μπορεί να πιθανολογηθεί εννοιολογική διαφοροποίηση είτε στους λόγους είτε στην αυστηρότερη τήρηση της εφαρμοζόμενης τότε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο νομοθεσίας. Εξάλλου, η διατυπωθείσα παρατήρηση του Γκίνης⁴ ότι η πρακτική των εκκλησιαστικών δικαστηρίων κατά την Τουρκοκρατία ήταν ιδιαιτέρως επιει-

4. Δ. Σ. Γκίνης, *Οι λόγοι διαζυγίου επί Τουρκοκρατίας*, [ανάτυπο], Θεσσαλονίκη 1960, σ. 244 κ.ε., 253 κ.ε.

κής σε υπέρμετρο βαθμό, αναφορικά με την αναγνώριση των λόγων διαζυγίου, εξαιτίας του φόβου προσφυγής των Χριστιανών στα μουσουλμανικά ιεροδικεία, δεν φαίνεται να ισχύει στην περίπτωση των Γρεβενών.

Κατά συνέπεια, μια γενικότερη αποτίμηση των αιτιολογικών στοιχείων που οδηγούσαν στις διαζεύξεις αποδίδει μια *συνεπή* εκκλησιαστική πολιτική, εφαρμοζόμενη από τον μητροπ. Κύριλλο, ο οποίος είχε διαβλέψει ότι οι άκαμπτοι λόγοι ενός κατά τύπους λειτουργούντος νομοθετήματος του 1345, όπως ήταν η *Εξάβιβλος* του Αρμενόπουλου, συνταγμένης αιώνες πίσω, δεν ήταν υπό το τότε χρονικό καθεστώς και τις υφιστάμενες κοινωνικές συνθήκες της οθωμανικής δουλείας δυνατό να εφαρμοστούν, γι' αυτό χρησιμοποίησε με βάση τα αιτήματα των ενδιαφερόμενων τις εν λόγω *μορφές* λόγων διαζυγίου, οι οποίες, όπως κατέδειξε η μελέτη τους, *μορφοποιήθηκαν* σχηματικά σε *κατηγορίες*, το περιεχόμενο των οποίων αρκούντως αξιολογήθηκε (και 4 κ.ε., 15), για να αποδειχθεί ότι οι υπαγόμενοι στις κατηγορίες αυτές λόγοι και τα επικαλούμενα κοινωνικά στοιχεία ξεπερνούσαν αξιολογικά την εποχή τους, υπερέχοντας ως προς την κατάληξη μιας αφόρητης διαβίωσης, και δίνοντας έτσι μια προοπτική, έστω και *σχηματική*, για ένα καλύτερο μέλλον στον μη υπαίτιο σύζυγο.

Έτσι, αν πρέπει να ονοματοδοθεί η εφαρμοζόμενη τότε εκκλησιαστική πολιτική στις διαζεύξεις με έναν όρο που να αποδίδει την ουσιαστική *ζωντανή* δικαϊκή πραγματικότητα, αυτός θα πρέπει να ήταν της *εκκλησιαστικής οικονομίας*, με την ευρύτατη όμως έννοια του περιεχομένου της, που σηματοδοτεί ενδεικτικά τους λόγους της *αμοιβαίας συναινέσεως*, της *πνευματικής* και της *σωματικής υγείας* κ.ά., σε συγκερασμό με ορισμένους λόγους αναγραφόμενους σχηματικά στην *Εξάβιβλο* του Αρμενόπουλου ή στις παραφράσεις της, μολονότι οι λόγοι αυτοί διαζυγίου, στην περαιτέρω αναγωγή τους στη βυζαντινορωμαϊκή νομοθεσία, διασαφηνίζονται πιο συγκεκριμένα στις διάφορες ιδιωτικές νομοκανονικές συλλογές, σε συσχέτιση με τις εκδιδόμενες Κανονικές Διατάξεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου.